

gospodarske, obertniške in narodne.

Izhajajo vsako sredo po celi pòli. Veljajo v tiskarnici jemane za celo leto 3 fl. 60 kr., za pol leta 1 fl. 80 kr., za četert leta 90 kr. pošiljane po pošti pa za celo leto 4 fl. 20 kr., za pol leta 2 fl. 10 kr., za četert leta 1 fl. 5 kr. nov. dn.

V Ljubljani v sredo 15. maja 1861.

Realna šola in nje pomen zlasti za krajsko deželo.

(Konec).

Prav bi bilo — govori gosp. pisatelj dalje — ako bi Teržeč in Idrija si napravila realne šole saj z 2 razredoma in sicer iz lastnih pripomočkov, Ljubljana pa potrebuje šolo s 6 razredi, to je, višjo realko. Stroški za to višjo šolo, ktera bi bila celi deželi v prid in mladencem cele dežele odperta ne le samo ljubljanskim, naj bi pa zadeli za tega voljo celo deželo. Šola ta naj bi bila deželna šola.

Res je, da največ dobička bi doletelo ljubljansko mesto, zakaj, če tudi bi te šole ne bile ravno prepolne, se vendar sme reči, da po tem, kar učniki in učenci bi povžili v Ljubljani leto in dan, bi kakih 70.000 gold. prišlo med ljudi za živež, stanovanje, obleko itd. Ljubljana bi tedaj gotovo imela največ darovati za napravo te šole, vsa druga dežela pa bi ji móгла tudi na pomoč biti zavolj vesvoljnega prida. Najbolj bi se pa za to napravo mogli potegniti pmi-kani in zatega voljo bolj previdni ljudje krajske dežele, pred vsem pa ljubljanskega mesta in zlasti tisti, ki so obertniki sami. Sicer pa tudi stroški niso tako strašni, da bi se zmagati ne dali, zlasti ako se le sčasoma višja realka osnova, eno leto en razred, drugo drugi in tretje tretji. Tako bi se stroški razdelili na tri leta in nobeno leto bi ne bili preterdi.

Če majhne mestica kakor Loket, Rakonice in Kutna gora, ktere ne štejejo več kot 2500, 2700 in 1000 duš, so mogle iz lastnega premoženja višje realke si napraviti, — če mesti Opava z 10.000 stanovavci in Celovec z 12.000 ste si z deželno pripomočjo napravile prav dobre višje realke, kako da Ljubljana z 21.000 stanovniki tudi z udeležtvom cele dežele bi tega ne mogla?

Tudi bi treba ne bilo, da bi Ljubljana in dežela celi kapital za napravo take šole na enkrat mogle pripravljene imeti; gotovo bi se dobil dnar na pòsodo proti temu, da bi se dolg poplačal v 10 ali več letih.

To ni prav, da se dobra in potrebna reč le odlaga za tega voljo, ker ni dnarja ravno pri rokah, in da se ljudje strašijo z davkovskimi prikladami zavolj te šole. Namesto tega naj bi se raje mislilo na to, kako in kje izvertati pripomočke, da se ta res težavna reč reši brez presilnega obteženja mesta ljubljanskega in cele dežele. *)

*) Ravno to je bil sklep deželnega zbora krajskega. Dokler novo deželno oskerbništvo ne pozna takih pripomočkov, ki bi ne obtežili mesta in dežele preveč, se ni moglo na vrat na nos spustiti v zaželjeno napravo višje realke. Ker so po dosedanjih pravilih realke naloga tistega mesta, kjer so take šole, bi vendar prvo bilo, da mestna županija prvo besedo reče, in sicer: toliko in toliko bo šola prizadjala stroškov; toliko in toliko bi mesto dalo. Potem še le more deželni zbor svojo reči, in gotovo se ne bo branil, v čast in prid deželi tudi to storiti, kar so drugod storili, in česar želi gotovo vsak, kteremu je mar za blagor svoje domovine.

Vred.

Kar so druge dežele doveršile še v neugodnejih okoliščinah, zakaj bi krajska dežela tega ne dognala v boljem položaji? Naj se le nekteri domoljubi lotijo te reči prav živo in iskreno, in kmali bomo imeli to šolo.

Treba je pa, da se ta reč berž v roke vzame, zakaj že same priprave bojo še dalje časa terpele, preden bojo vse obravnave pri kraji, in treba je tudi misliti na napravo višje realke, ker spodnja realka je v vsem tako na tesnem, da se ne more gibati kakor je treba, da spolne svoj cilj in konec; kamor pogledamo, nikjer ni dosti prostora ali ga za nekatere potrebne nauke celó ni.

Za prvi čas naj bi mesto začelo s tem, da hišo za prvi razred višje realke v najem vzame; to bi se dalo z neprenapetimi stroški doveršiti, in počasi bi se delala ta reč naprej.

Tako govori g. R. Š. — Nadjamo se, da njegove besede bodo veliko pripomogle, da naši rojaki v Ljubljani in po celi deželi bojo čedalje bolj zapopadli, da nam je res popolne realne šole potreba, in spoznavši to potrebo bo vsak po svoji moči storil kaj za njo. Kaj lepo pa bi bilo, ako bi kak premožen mož segel v svojo dnarnico in bi oklical: „Tü imate 5 ali 10.000 gld. za realko; jedro naj ji bojo, da dodajo še drugi, kar morejo!“

Oj, kako na veke nepozabljen mecén bi bil tak domoljub deželi!

Gospodarske skušnje.

(Čbele množijo rodovitnost sadnih dreves). Ker čbele mesičje ali cvetni prah od drevesca do drevesa, od cvetja do cvetja raznašajo, po takem tudi k rodovitnosti drevja pripomorejo, zlasti takrat, kadar ob cvetji ne pihljá veter, ki bi mesičje od cvetja do cvetja donašal. Dve kmetijske učilnici v pruski Šlezii ste to reč bolj natanko skušale in se prepričale, da tam, kjer so blizo verta čbelniki bili, je drevje za 8 do 10 odstotkov več sadja doneslo, čeravno je kraj, lega, sadno pleme in njih oskerbovanje povsod enako bilo.

(Zmlete kosti ali koščena moka so za travnike ali senožeti tako dober gnoj), da po skušnjah angležkih kmetovavcov se nakosí za polovico več sená, ako se jih 6 centov raztrese na en oral. Enkrat tako pognojeni travnik terpi 4 leta, če se senó na njem kosí; če se pa trava popase, pa celó 7 do 8 let.

(Cestni prah prežene bolhe na mnogih rastlinah). Tako zagotavlja nek francozk kmetovavec.

Arhitektura in pa naši novi cerkveni altarji po deželi.

Zdavnej že bi bilo dobro, da bi bil kdo o tej potrebni reči v „Novicah“ spregovoril, pa ni se zgodilo. Zdaj ko se toliko altarjev in družih cerkvenih reči napravlja pa dostikrat brez pomislika, ali se prav dela ali ne, in viditi sém ter tje toliko del skazkov, me je nagnalo saj nekliko o tej

reči omeniti, nekoliko — rečem — ker bolj natančen popis bi bil neizkušenem nerazumeven.

Kaj nek je arhitektura? To reč mislim najlože razjasniti, ako človeka na priliko vzamem. Kteri človek pravimo, da je lepega života? Mar ne tisti, ki ima vse ude v pravi razmeri? Ravno to velja od stebrovega reda (Säulenordnung); vsi deli cele stebrove stavbe morajo biti eden z drugim v pravi primeri (proporcii) tako, da vsaki del ima svojo pravo mero, da ni ne preširok ne preozek, ne previsok ne prenizek itd.

Kaj se pa sèm in tam po naših cerkvah na deželi vidi? Človeka mora v serce speči, viditi nove dela vse skazene! Že na prvi pogled se vidijo novi altariji vsi neprijetni, ako se jim skozi kožo pogleda, to se pravi, kdor hoče viditi stavbo in ga ne slepijo žive barve in zlata lišp. Če bliže stopi in pogleda, kaj mu je, se vidi, da je steber majhen možicelj z velikim stopalom, tankim vratom in majhno glavo, klobuk (gezims) pa še manjši, preozek, mu ni prav, mu ne gré na glavo — z eno besedo rečeno, cela maškara z lepo pomalano larfo. Tam spet se vidi kaka nova prižnica, pretesna, čeravno na lepem prostoru, napak zasukana, da se ne vé, kje da je lice. Pa kaj prižnica? Kos kmečkega „ganka“ je bolj prav rečeno; gol zaboj s celó malo umetniških izrezlin (Verzierungen). S čem pa si pomagajo ti možje, da je vsa ta reč vendar lepa na videz? Z lepimi živimi barvami in z lišem (Lack). Za marmor najlepša rudeča, zelena višnjeva živa barva, pa liš gori, in to je, kakor pravijo, ponatorni marmor! A! zdaj je pa vse lepo; da! lepo kakor pokvečena deklica. O to nič ne dé, — pa je zala; kako lepo kijkljo ima pa „bertah“. Oj kako vsem dopada naj je kmet ali gospod! Žalostna pa gotova resnica; kdor se hoče prepričati, naj le malo sèm in tam po naših cerkvah na deželi pogleda. S tem pa ne rečem, da se celó nič lepih umetniških del ne vidi, ki so, kar je moč, po pravi primeri izdelane. Je tudi takih, pa malo. Uzrok tega, da se premalo porajta na arhitekturo, je pa nevednost v tej reči, od strani napravljavca in od strani delavca, pa tudi znabiti so nekoliko krive stare dela po naših cerkvah, večidel po tako imenovani Blondelnovi šegi izdelane. Ne najde se, če se ena sama cerkev izvzame, v celi deželi, ne en star altar, da bi bil po katerem redu popolnoma izdelan; vidi se, da so se nekdanji podobarji le nekoliko dveh redov držali, rimskega in korintiškega, kar se po samih kapitelih soditi more; v vseh drugih delih stebrovja so pa eni več, eni manj, in nekteri zlo deleč zašli od pravega reda. Po takih starih stavbah je o tej reči nevednega okó zlo omamljeno, da ne razume ceniti dela, prav ali ne prav storjenega. Od tod izhaja, da se še v sedanjih časih, ko se toliko od omikanja govori, tudi o tej reči ne more naprej in se mnogokrat prigodi, da so lepe in izverstne dela od neučenih malo cenjene. S tem se pa duh umetnije pod klop tlači, prevzetno našemljena lišarija pa na prestol ponosno posaja!

O učnem jeziku na goriški gimnazii.

Na Dunaji 4. maja 1861. V listu „Novic“ 1. maja nahajam načert, ki zadeva učni jezik na goriški gimnazii. Veliko se je že o tej zadevi govorilo in se še dandanašnji govori. Da je gosp. pisatelj omenjenega načerta iskren domoljub, da našemu narodu „resničen uspeh na polji prave omike in napredka“ želi, ne dvomim kratko malo ne; da se za naše šolske reči iskreno in močno poteguje, čeravno ni sin goriškega okrožja in čeravno šolske zadeve v njegovo opraviljstvo ne spadajo, mu ne le ne zamerim, marveč ga le še pohvalim, ker kaj uspešnega in koristnega v družtvo človeško vpeljati, je vsakdo poklican. Po pravici se gosp. pisatelj unemu predlogu upira, ki se v goriškem okrožju na tri narode ozira. Ker je tudi meni — kot sinu goriškemu — njeno okrožje prav dobro znano, naj mi je

dovoljeno, besedico pregovoriti, ker vem, da nam vsem trem je: „in necesariis unitas itd.“ načelo. V goriškem okrožju se le dva naroda nahajata, slovenski pa furlanski; kje da bi bili tisti Nemci, ki jih načert iz Gorice 12. dne aprila v „Novicah“ omeni, mi je popolnoma neznan.

Kar gosp. pisatelj načert 20. aprila o učnem jeziku na goriški gimnazii omenja, bi ne utegnilo mnogim dopasti, posebno pa našim furlanom kratko malo ne. Meni celj načert še precej dopada, menim pa, da bi prav ne bilo v zgornji gimnazii — ako je zgornja gimnazija združena z doljno — le slovenski jezik kot učni upeljati. Zakaj, hočem ob kratkem razložiti.

1. Cesar so v diplomu 20. oktobra p. l. ravnopravnost vsem narodom slovesno zagotovili; po tem takem — če se hočemo tukaj le z goriškim okrožjem pečati — ima Furlan s Slovencom enake pravice, kterih mu ne moremo in nočemo vzeti, in tudi okrajšati. Enake pravice za vse! Kako bi pa Furlanu enaka pravica došla, če bi se v zgornji gimnazii le slovenski kot učni jezik rabil?

2. Dobro je znano — če ne vsem, vendar večemu delu prebivavcov našega okrožja — da se slovenska mladina laškega jezika veliko lagleje nauči, kakor pa furlanska našega. Na to bi utegnil reči kdo: „zakaj to? ni mar furlanska glava taka kot naša?“ Da, taka je kot naša, pa vendar vemo, da naši mladenči hitrejšje kaj zapopadejo kot furlanski. O tej reči naj svoje mnenje ob kratkem razložim.

a. Akoravno je Stvarnik Slovincu kot Furlanu in Lahu in družim narodom po enaki osnovi glave stvaril, vendar ni vsakemu človeku enake dušne premožnosti dodelil: tem več, drugim manj, enim za to, drugim za drugo reč. Tako se mi zdi tudi tukaj, da je že v naravi Slovence ležeče, da se ptujih jezikov z manjšim trudom nauči kot Furlan ali Lah. Ozrimo se na goriške deklice ali gospodinje, ki so furlanskega naroda in ktere so siljene pri slovenskih kmeticah to in uno kupovati; kako govorijo mar one slovensko? Ena vpraša kmetico: „kako prodaste kartufule itd.“ Spet druga pride na terg pa vpraša: „jemate prodati osam centa repa za moja gospodar?“ „Ja — pravi prodajavec — imam kakih štiri sto rep, ma jih uucam sam.“ Imenovani človek pridši k svojemu gospodarju mu pové: „je rekla, da jema štiri što repa, ma mu nusa za non itd.“ Tako se kramlja. Da pa predeleč ne zabredem, se verniti hočem k nalogi, ki sem si jo naložil.

b) Slovenska mladost, ki v Gorici šole obiskuje, ima veliko več priložnosti furlanskega jezika se učiti, kot furlanska našega. Furlanski jezik ji je pa velik pripomoček v laškem se izobraziti, ker mu furlansko „copiam verborum“ pripravi. Dobro vemo, da se v Gorici le furlansko govori in da so se tudi celó Slovinci, ki v Gorici prebivajo — nečem reči vsi brez izjemka, ker imamo tudi lepe izglede pravih in iskrenih Slovincov — pofurlanili. Slovenski mladenči, ki niso iz bližnje okolice mesta, morajo v mestu stanovati. Tri do štiri tedne po navadi govori gospodinja s takim mladim šolarčkom po slovensko; komaj je pa en mesec pretek, kar gospodinja šolarčka vpraša, ko iz šole pripeha: „Žefč, jaristu domandat uè a scula, jastu šabut la lizion itd.“ V šolo hodši tudi malokdaj družega jezika govoriti sliši kot ravno furlanskega. Kako je pa furlančku mogoče slovenski se naučiti, ker te priložnosti nima in ker, ko kakošnega fantička slovensko govoriti sliši, mu hitro nagajati in njegov materni jezik oponašati začne rekoč med drugim: „cia il sclav senza Dio!“ To je tudi uzrok, da se naši mladeži radi furlanskega poprimejo, da niso zaničevani, in tako pride scasoma, da — žalibog — svoj jezik zanemarijo, se ga celó sramujejo in le furlanščine poprimejo.

c) Tudi vemo dobro, da Slovenci — posebno naši goriški — se furlanskega jezika radi učijo, kakor se tudi družih jezikov radi in čversto poprimejo. Poglejmo pa Furlana; je tudi on do našega jezika tako ljubeznjiv, kot mi do njegovega? Se ga ne brani temveč in ga ne zaničuje?